

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 1.

Fylke: Nord-Trøndelag.

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Overhalla.

Emne: Ard og plog.

Bygdelag:

Oppskr. av: Joh.s Fuglår.

Gard:

(adresse): Overhalla.

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Personlige erindringer.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Flere eldre folk, bl. a. fhv. grdbr. Halle Föinum, f. 1885.

SVAR

A r d .

1. Her i bygden ble såvel ard som plog tidligere benyttet. Som regel var det en av hvert slag på hver gård.

Arden er forlængst avløst av moderne redskaper og maskiner: hesthakke og "Troll".

De gamle "Norsk"-ploger er avløst av moderne stålploger.

Arden benyttedes til å lage rader for potetsettingen og til å ~~arke~~^{hygge} potetåkeren med. Potetradene hetter "forri" (ei) (åpen o, kanskje nærmest en å-lyd). Flertall av forri er "forri", bestemt form "forra".

2. Ard brukes ikke lenger. - Jfr. forrige punkt -.

Arden er aldrig brukt til å arde åkeren för kornsåingen, og ble altså ikke kjørt på kryss og tvers. Derimot kunde arden tildels bli brukt til å rense åkeren for ugressrötter (röyrgress). I de tilfeller kunde arden bli kjørt i forskjellige retninger på åkeren.

Arden ble ikke benyttet til å mylde ned kornet med.

For å mylde ned poteten i radene benyttedes som regel grev eller der kjørt en harv snudd op-ned - "med tidnan upp".

3. Ardens benyttelse var å slå opp rader for potetsettingen. (Se også foregående punkt). Den ble også brukt til å hygge med. Noen serskilt hyppeplog benyttedes ikke.

4. Ardens konstruksjon var stort sett som fig. 1 - 3 på plansjen, men hadde rett ås (av tre). Anordningen av styregreiene var omtrent som på fig. 1 og 5. Måten skjekene var festet på var som på fig. 3 og 5.

5. Skjeker av typen fig. 4 er neppe benyttet her i bygden. Jeg har sett denne anordning, men tör ikke si hvor. Det ^{er} neppe her i bygden.

2

6. navn på de forskjellige deler av arden kan vanskelig oppgis. De er i tilfelle nu glemt. Mulig kan delene være benevnt: åsen, fjöla (veltefjælen), styret og drettet. Disse benevnelser er bare mine antagelser. Ingen av de mange jeg har konferert med om dette har kunnet gi svar. De er tross sine 70 - 75 år for unge.

Skoklene. Jeg er ikke sikker på hvad spørrelisten sikter til. Selve trekket til såvel ard som plog hetter skjeke - plur. skjeker. (Aasen har skokul med betydningen både plogdræt, skagler og hummel. Den siste benevnelse, hummel, eller hummeltreet, benyttes i Innherred om det som her i bygden kaldes "beittre (eit) - beit i i dette tilfelle om dobbelt forspann, som hetter beita).

(Anm. Ordet "beit" har nok vært et almindelig uttrykk for dobbel og dobbelt, ikke bare for to hester, men også i andre forbindelser. Jeg har således hørt uttrykket "glebeit" i betydningen dobbelt glede - "det skal være meg en glebeit (altså dobbelt glede) å hjelpe deg).

7. Her har ikke vært brukt forskjellige typer ards kjær.

Det er ukjent at forskjellige gårder hadde et sett arder med forskjellig skjærbredde. Hver gård hadde sin ard og skjærbredden var nærmest av standardbredde - ca. 12" -.

8. Arden hadde veltefjæler - en på hver side - av tre. Noen örer ell. l. for å gjøre større furer eller for å arbeide bedre er ikke kjent.

9. Ard er ard. Noen ardtype er aldrig kaldt harv, heller ikke noen harvtype kaldt for ard.

10. Dybderegulering som vist på fig. 3 c kjennes ikke. Derimot har det tildels på ardene vært en regulering for dybden ved ~~at åsens skråstilling ved~~ huller og løse plugger i styrestativet. (Stativet som på fig. 5). Dels også ved huller i ardåsens forreste ende slik at drættet kunde flyttes opp og ned og til siden.

11. Ardene her i bygden liknet mest på fig. 6, men - som under pkt. 4 sagt - liknet styreanordningen på fig. 1 og 5.

Arden ble brukt til å slå opp rader for poteter og ofte til hypping. (Se også under pkt. 2).

Ardene hadde ikke ristill. Veltefjælene var av tre og ustillbake.

12. Ardene ble nok som regel laget på gården. Oftest utførte samme person både tre- og jernarbeidet (beslaget). Jernverket ble ikke innkjøpt fra jernverk eller bruk. Det-

te forhindret selvfølgelig ikke at en mann gjorde treverket og en annen smedarbeidet.

P l o g .

13. Nu brukes kun moderne ploger innkjøpt fra landbruksfirmaer.

Desværre kan jeg ikke si når overgangen fra eldre til nyere plogtyper fandt sted. Det skjedde nokk suksessivt. Etter et personlig minne fra gutteårene er jeg tilbøyelig til å tro at overgangen skjedde i begynnelsen av 1880-årene.

De gamle plogtyper (fig. 11) ble laget i bygden. Rimeligvis gjorde en mann treverket og jernverket av en flink smed. Det var nemlig vanskelig, og ansett som en kunst, å få veltefjælen god - gi den den rette fasong.

Hvad en hjemmegjort plog kostet kan ikke oppgis.

14. De hjemmegjorte ploger var omtrent som plansjens fig. 11. Den ble i mine guttedager kaldt norskplog. Antagelig kom denne betegnelse i bruk etter at de nye typer - de såkaldte engelske ploger, som var helt av jern - begynte å komme i bruk.

Veltefjælen var også på de gamle ploger vridd, altså av stål. (Jfr. pkt. 13) Veltefjæl av tre - om de noensinde har vært i bruk - huskes ikke.

Sålen var av jern. Jeg tror å ha sett ploger uten såle, men tør ikke påstå det.

15. Noe slags redskap (öks, spade ell. l.) for å rense veltefjælen er ikke brukt. Plogkaren brukte foten tøl dette.

16 og 17. Plogen ble vistnok opprinnelig veltet til den side veltefjælen var. Det øverste langsgående stykke av styrestativet hadde nemlig - i allefall delvis - en liten böy for ikke å hekte seg fast under tilbakekjøringen.

Enkelte ploger hadde - eller fikk i senere tid? - ofte en trekloss på plogåsens forreste del, hvorpå plogen hvilte under tilbakekjøringen for å hindre plogen fra å sette seg fast. Denne trekloss kunde være enten på den ene eller annen side, ettersom vedk. plogmaker eller bruker vilde kjøre den i "tomgang". Mulig også en kloss som antydnet på fig. 9-o.

18. Plogene var høyreploger. Venstreploger er ukjent. Det var en tid snakk om vendbare ploger - bakkeploger -

hjemkjöpte jernploger, men det er uvist om det kom noen hit til bygden, som stort sett er flatbygd. Almindelig ble de i allefall ikke.

19. Med de gamle ploger plöydes - etter det jeg har fått opplyst 4 - 5" dypt. Personlig mener jeg at dybden ytterst skjelden var over 4", men oftest under. Bredden oppgis til 8 - 10". Reguleringen av dybden kunde skje ~~ved at drættet~~ ^{for drættet} ved huller i fremt på plogåsen, delvis kanskje også på samme måte som nevnt under pkt. 10. I senere tid også ved et jern med huller i drættets befestigelse ved plogåsen.

En enkelt av mine hjemmelsmenn nevner, at der tildels foran på plogåsen var en anordning av jern som kunde regulere såvel dybden som bredden at plogforra. Han kaldte det "bitsel" (bidsel). Noen beskrivelse av dette, som jeg kunde få noen fortsæelse av, kunde han ikke gi. Hvorvidt dette "bitsel" kan ha vært i bruk i en enkelt grenn av bygden er vanskelig å uttale seg om. Noe almindelig har det - etter min mening - ikke vært.

Slepsko forekom vistnok, derimot ikke hjul foran.

20. De gamle ploger hadde alltid ristill, som her het plogskjær (av å skjære).

21. Plog bare med ristill - som vist på fig. 10 - er en helt ukjent type for ploger.

(For "rasjonalisering" av skjæring av torv til takteking (nævertak) ble enkelte ganger for tilfellet satt et skjæreapparat (ristill) i en plogåslignende boks med styreanordning. En slik innretning kunde enten kjøres med hest eller bli dradd av mannfolk. Men dette var ikke plog og ble heller aldrig benyttet som sådan eller kaldt plog).

22. For transporten av plogen til og fra pløyetsdet har sldrig vært en egen slede eller annen innretning. Der ble benyttet almindelige kjoretøyer, slede eller vogn.

23. Falkensteinplog (fig. 12) eller Jarlsbergplog er helt ukjent.

-- --

Her kjennes ingen varianter av den gamle "norskplog".

-- --

Første punktum i siste avsnitt i spørreskjemaet av februar 1948 (emne 1) skjønner jeg ikke. Såvel ard som plog velter jorden tilside, men hver på sin måte og ard er ard og plog er plog. Noe annet "redskap" til å velte jorden til en side, kjennes ikke.

-- --

Ard (ein) uttales med kakuminal - palatal (?) lyd, som både kan være r og l, i begge deler riktig tykk, næsten tykkere enn i det trönderske mannsnavn Ola.

-- --

Det bemerkes at de gamle ploger og arder er frsvundne, og det er vanskelig for ikke å si umålig å oppdrive eksemplarer av dem.

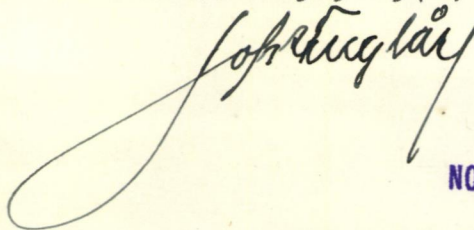
Jeg skal imidlertid ha saken in mente og skal forsøke å finne noen, og fotografere dem. Tegner er jeg desværre ikke. Dårlig fotograf også.

-- --

Foranstående besvarelse er basert - foruten på personlige erindringer fra barndoms- og ungdomsårene - på en rekke innhentede opplysninger, spesielt hos en fhv. gårdbruker, Halle Föinum, födt 1885.

Videre vil jeg ha sagt, at jeg er langt fra tilfreds med min besvarelse av dette emne. Men det er det beste jeg kan gi. Forholdet ~~er~~ ligger så langt tilbake i tiden, at de som kunde svart helt pålidelig er döde, og de som nu lever er for unge. Personlig er jeg 75 år gammel.

Overhalla 29.3.1948,

1482

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emne nr. 1.
Ard og plog.

N.-Trøndelag fylke.
+verhalla.

Opptegner: Joh. s. Fuglår,
adresse Overhalla.

Supplement til rapport av 29.3.1948.

Jeg sa i denne rapport at jeg skulde forsøke å komme tilbake til emnet. Her er det magre resultat.

A r d .

Det har - trods iherdige forsøk - ikke lyktes meg å finne noe eksemplar av dette redskap. Jeg har forgjeves trålet gjennom flere grender i bygden.

P l o g .

Det har lyktes meg å finne ett eksemplar av den her i bygden benyttede hjemmelagede plog (Norskplog), nemlig på gården Lille Skogmo, gnr. 64, bnr. 1, Overhalla. Plogen har jeg forsøkt å fotografere og vedhefter bilde. Uheldigvis satte jeg den opp på en kasse, hvilket resulterte i at bildet ble noe misvisende.

Plogens dimensjoner er:

Plogåsens lengde	m 1,84
Høyde fra underkant av sålen til styrestativets øverste tvertres underkant	" 0,81
Veltefjelens lengde fra forreste spiss til bakre kant	" 0,79
D. s. fra bakerste kant til fremste spiss av påklinget jernsåle (undre skjær ?)	" 0,90
Avstand fra plogås til styrestativets overkant	" 0,45
Styrestativets ^{lengde} (bredde) (Yttetrkanter)	" 0,45.

Dybderregulering: Flyttbare trespiler i bakre stativ.

Bredderegulering: Horisontale huller i plogåsens forreste ende. Plogåsen "påforet" en trekloss på veltefjelens side (høyre side av plogen) for å få flere reguleringshuller.

På plogåsens venstre side (motsatt veltefjelen) 2 treklosser, en forrest på plogåsen og en ved styrestativet, hvorpå plogen hvilte under tilbakekjøring (ved tomgang). Styrestativets øverste langsgående stykke har forrest en bøy tilhøyre for å hindre at stativet satte seg fast under "tomgang".

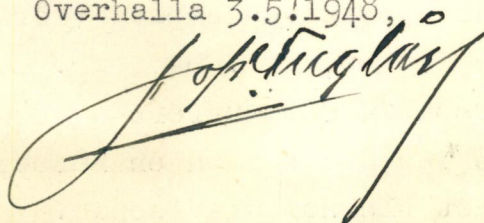
Det kan ingen opplysninger gis om plogens alder, dens konstruktør(er) eller dens opprinnelige kostende.

Bakkeplog. På Stor-Amdal, gnr. 52 bnr. 3, Overhalla hvor landskapet delvis er bakket, fikk mannen - bedstefar til nuværende eier - (nu død) engang forarbeidet en "venstreplog", altså med veltefjelen på plogens venstre side. Konstruksjonen forøvrig var den samme. Denne plog finnes ikke lenger. -

Næste type av plog hadde styrearmer som de nu brukelige ploger. Åsen på denne plog var av tre. Plogen hadde treås og var nok levert fra et landbruksfirma. Plogåsen hadde nemlig vært blåmalt og der vist på det eksemplar jeg har funnet merker etter firmanavnet, mulig har der stått "S. H. Lund & Co".

Jeg vedlegger også bilde av denne plog.

Overhalla 3.5.1948,

1550

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING